

Byzantina Symmeikta

Vol 14 (2001)

SYMMEIKTA 14

Τούρκοι στη Μικρά Άσία. Σχόλιο για τη διασκευή
ένος θαύματος του ἁγίου Θεοδώρου

Μαρία ΓΕΡΟΥΛΥΜΑΤΟΥ

doi: [10.12681/byzsym.881](https://doi.org/10.12681/byzsym.881)

Copyright © 2014, Μαρία ΓΕΡΟΥΛΥΜΑΤΟΥ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΓΕΡΟΥΛΥΜΑΤΟΥ Μ. (2008). Τούρκοι στη Μικρά Άσία. Σχόλιο για τη διασκευή ενός θαύματος του ἁγίου Θεοδώρου. *Byzantina Symmeikta*, 14, 273–290. <https://doi.org/10.12681/byzsym.881>

ΜΑΡΙΑ ΓΕΡΟΥΜΑΤΟΥ

ΤΟΥΡΚΟΙ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ

Σχόλιο γιά τή διασκευή ένδς θαύματος τοῦ ἁγίου Θεοδώρου

Ἡ πρώτη συλλογή θαυμάτων τοῦ ἁγίου Θεοδώρου προέρχεται ἀπό τή γραφίδα τοῦ Χρυσίππου. Ὁ Χρυσίππος γεννήθηκε στή Ἱεροσόλυμα στίς ἀρχές τοῦ 5ου αἰώνα (πιθανῶς πρὶν τὸ 409) καὶ ἔζησε στή λαύρα τοῦ Εὐθυμίου τοῦ Μεγάλου, διασήμου ἀσκητῆ τῆς ἐποχῆς. Χειροτονήθηκε πρεσβύτερος καὶ τοποθετήθηκε στήν ἐκκλησία τῆς Ἀναστάσεως. Φαίνεται ὅτι ἀνῆκε στό περιβάλλον τῆς αὐτοκράτειρας Εὐδοκίας, συζύγου τοῦ Θεοδοσίου Β΄¹.

Ὁ Χρυσίππος συνέγραψε ἐγκώμιο πρὸς τιμὴ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖται ἀπὸ πρόλογο, τὸ μαρτύριο τοῦ ἁγίου καὶ δώδεκα θαύματα ποὺ συνδέονται μὲ τὸν ἅγιο Θεόδωρο². Γιά τὴ συγγραφὴ τῶν θαυμάτων στηρίχθηκε εἴτε στήν

1. Γιά τὰ βιογραφικὰ τοῦ Χρυσίππου, βλ. Α. SIGALAS, *Des Chrysippos von Jerusalem Enkomion auf den hl. Theodoros Teron*, Λιψία-Βερολίνο 1921 [Byzantinisches Archiv 7], 3-4.

2. BHG 1765c. Τὸ παλαιότερο γνωστὸ κείμενο γιά τὸν ἅγιο Θεόδωρο ἀποδίδεται στό Γρηγόριο Νύσσης (BHG 1760). Πέραν αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐγκωμίου τοῦ Χρυσίππου, σώζεται μιὰ σειρά ἀπὸ μεταγενέστερα κείμενα τὰ ὁποῖα ἀφηγοῦνται τὸ μαρτύριο τοῦ ἁγίου, προσθέτοντας διάφορες ἄλλες λεπτομέρειες; π.χ. τὸ θαῦμα ποὺ σχετίζεται μὲ τὴν ἐξόντωση τοῦ δράκοντος στή Εὐχάιτα πρὶν τὸ μαρτυρικὸ θάνατο τοῦ Θεοδώρου καθὼς καὶ κάποιες λεπτομέρειες σχετικὲς μὲ τὴ δίκη τοῦ ἁγίου, ἢ τὸ ὄνομα τῆς γυναίκας ἢ ὁποῖα περισυνέλεξε καὶ ἔθαψε τὸ λείψανό του μετὰ τὸ θάνατό του (H. DELEHAYE, *Les légendes grecques des saints militaires*, Παρίσι 1909, 17-26). Ὅρισμένα μάλιστα ἀπὸ τὰ ὑστερότερα χρονολογικὰ κείμενα, πλουτίζουν τὴν ἀφήγηση σὲ τέτοιο βαθμὸ, ὥστε νὰ ἀφηγοῦνται καὶ τὴν παιδικὴ ἡλικία τοῦ ἁγίου (DELEHAYE, *Les légendes*, 32-35. Βλ. ἐπὶ παραδειγματὶ τὸ μαρτύριο τὸ ὁποῖο συνέθεσε ὁ Νικηφόρος Οὐρανὸς τὸ 10ο αἰώνα: BHG, *Novum Auctarium* 1762m). Παράλληλα, ὑπάρχει καὶ μιὰ σειρά ἀπὸ κείμενα στὰ ὁποῖα ὁ ἅγιος Θεόδωρος ἐμφανίζεται μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ στρατηλάτη (DELEHAYE, *Les légendes*, 26-32). Γιά τὴν ἐμφάνιση αὐτοῦ τοῦ δεύτερου ἁγίου Θεοδώρου ὁ ὁποῖος ἔχει, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἴδιο ὄνομα, τὰ ἴδια χαρακτηριστικὰ μὲ τὸν ἅγιο Θεόδωρο τὸν Τήρωνα καὶ ἀνάλογη δράση, βλ. Ν. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, *Le dédoublement de saint Théodore et les villes d'Euchaita et d'Euchaneia*, AB, 104, 1986, 327-335 (=O

προφορική παράδοση, είτε σὲ κάποιο ὑποθετικὸ κείμενο μὲ θέμα τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου Θεοδώρου³. Ἐδῶ θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ τὸ πρῶτο θαῦμα τῆς συλλογῆς, τὸ ὁποῖο ἔχει τέσσερις διαφορετικὲς παραλλαγές. Τὸ θέμα τοῦ θαύματος εἶναι τὸ ἑξῆς: ἕνας πιστὸς τοῦ ἁγίου Θεοδώρου ἐκμισθώνει τὸ ὑποζύγιό του γιὰ ἕνα σύντομο ταξίδι, ἐνῶ πείθεται ταυτόχρονα νὰ ἐμπιστευθεῖ στὸ μισθωτὴ καὶ τὸ παιδί του, πιθανῶς γιὰ νὰ τὸν βοηθήσῃ στὴ δουλειά του: *ἀνὴρ πολλῆ κεκρημένος πίστει περὶ τὸν μάρτυρα καὶ κηδεμόνα... Υἱὸς ὑπῆρχε τούτῳ καὶ ὄνος, ὁ μὲν υἱὸς ἔτι μειράκιον, ὁ δὲ ὄνος ταῖς χρεῖαις αὐτοῦ ὑπηρετῶν. Τοῦτόν τις ἐξαιτεῖ τὸν ὄνον, ὡς εἰς βραχεῖαν ὁδοπορίαν μισθώσασθαι καὶ πείσας δὴ τοῦτον πείθει συμπέμψαι μετὰ τοῦ ὄνου καὶ τὸν υἱόν, διὰ ταχέων ἐπανελθεῖν σὺν ἀμφοτέροις ἐπαγγελιάμενος.* Στὴ συνέχεια τοῦ θαύματος αὐτὸς ποὺ μισθώνει τὸ ὑποζύγιό ἀρχίζει νὰ περιοδεύει μαζί μὲ τὸ παιδί, τὸ ὁποῖο πουλᾷει ὅταν φθάνει στὸ γένος τῶν Ἰσμαηλιτῶν. Τὸ παιδί πηγαίνει νὰ δουλέψῃ στὴν ἔρημο, στὰ κοπάδια αὐτοῦ ποὺ τὸ ἀγόρασε: *διήρχετο μὲν ἐξ ἔθνους εἰς ἔθνος... ὡς δὲ προϊὼν ἦλθε καὶ εἰς τὸ γένος τοῦ Ἰσμαῆλ... καὶ τοῖς Ἰσμαηλίταις εὐθὺς ἀποδιδόμενος τὸ μειράκιον, αὐτὸς ἐπὶ γῆς ἄλλης μεθίστατο... τὸ μειράκιον ὁ κτισάμενος μετὰ τῶν ἑαυτοῦ ποιμένων ἀνέμιξεν καὶ σὺν ἐκείνοις ἀπήει νέμειν κατὰ τὴν ἔρημον⁴.* Τελικὰ ὁ ἅγιος Θεόδωρος παίρνοντας τὴ μορφή στρατιώτη καὶ ἔχοντας μαζί του δύο ἄλογα —ἕνα γιὰ τὸν ἴδιο καὶ ἕνα γιὰ τὸ παιδί— παίρνει τὸ παιδί καὶ τὸ ὁδηγεῖ στὴν οἰκογένειά του⁵. Τὸ μοτίβο τῆς ἀπελευθερώσεως αἰχμαλώτου ἀπὸ κάποιον ἅγιον εἶναι σύνηθες στὰ ἀγιολογικὰ κείμενα⁶. Ὁ ὄρος Ἰσμαῆλ καὶ Ἰσμαηλίται ἀναφέρεται στοὺς Ἄραβες, οἱ ὁποῖοι θεωροῦσαν ὅτι ἦταν ἀπόγονοι τοῦ Ἰσμαήλ, γιοῦ τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῆς Ἄγαρ⁷. Εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ Χρῦσιππος ἔχει ὑπ' ὄψιν του ὅταν συνθέτῃ τὸ θαῦμα τὴν ἱστορία τοῦ Ἰωσήφ, τὸν ὁποῖο οἱ ἀδελφοί του πούλησαν δούλο σὲ Ἰσμαηλίτες ἐμπόρους⁸.

ΙΔΙΟΣ, *Byzantium from the Ninth Century to the Fourth Crusade. Studies, Texts, Monuments*, Aldershot 1992, σφ. Ι).

3. SIGALAS, *Enkomion*, 10-11.

4. SIGALAS, *Enkomion*, σ. 60 στ. 4-12, σ. 61 στ. 7-8. Γιὰ τὸ νομαδικὸ χαρακτῆρα τῶν Ἀράβων, βλ. τίς παρατηρήσεις τοῦ Ph. HILTI, *History of the Arabs*, Λονδίνο-Νέα Ὑόρκη 1961⁷, 23-24.

5. SIGALAS, *Enkomion*, σ. 61 στ. 8-20.

6. A. KAZHDAN, *Hagiographical Notes, Byzantion* 54, 1984, 176, 182 (=O ΙΔΙΟΣ, *Authors and Texts in Byzantium*, Λονδίνο 1993, ἀρ. IV).

7. I. SHAHID, *Byzantium and the Arabs in the Fifth Century*, *Dumbarton Oaks*, Washington, D.C. 1989, 332 κ.έ.

8. *Γένεσις*, 37.25-28.

Ἡ διασκευὴ τοῦ θαύματος ἔχει τέσσερις παραλλαγές⁹. Ἡ πρώτη εἶναι ἡ πλησιέστερη ἀπὸ πλευρᾶς περιεχομένου καὶ γλωσσικὰ μὲ τὸ κείμενο τοῦ ἐγκωμίου τοῦ Χρυσίππου. Σώζεται σὲ δύο κώδικες, ὁ παλαιότερος τῶν ὁποίων χρονολογεῖται τὸν 11ο αἰώνα (Vaticanus gr. 821)¹⁰. Ὁ Θεόδωρος Στουδίτης, ὁ ὁποῖος συνέθεσε στίχους ἐμπνευσμένους ἀπὸ τὸ πρῶτο θαῦμα τοῦ Χρυσίππου¹¹, χρησιμοποίησε μᾶλλον αὐτὴν τὴν παραλλαγὴ ἢ τὸ ἴδιο τὸ κείμενο τοῦ Χρυσίππου, καθότι δὲ δίνει συγκεκριμένο γεωγραφικὸ στίγμα γιὰ τὸ συμβάν, ὅπως κάνουν ἡ τρίτη καὶ ἡ τέταρτη παραλλαγὴ. Ἡ δεύτερη παραλλαγὴ ἀποτελεῖ κατὰ κάποιο τρόπο ἐπιτομὴ τοῦ θαύματος, ποὺ παραδίδει τὸ ἐγκώμιον καὶ δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσει ἐδῶ.

Ἡ τρίτη παραλλαγὴ σώζεται σὲ ἓνα μόνο κώδικα (Διονυσίου 289), ὁ ὁποῖος χρονολογεῖται χάρις σὲ σημείωμα τὸ ἔτος 1518¹². Ἡ παραλλαγὴ αὐτὴ διαφοροποιεῖται ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο ἀπὸ τὸ ἐγκώμιον τοῦ Χρυσίππου καθὼς πλουτίζεται μὲ νέα στοιχεῖα. Οἱ δύο πρωταγωνιστὲς τῆς ἱστορίας συναντῶνται κοντὰ σὲ ναὸ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου. Ὁ ἓνας εἶναι πλανόδιος ἔμπορος, *πραγματευτής*. Ἡ ιδιότητα τοῦ ἄλλου δὲν προσδιορίζεται, φαίνεται ὅμως ὅτι εἶναι γηγενής, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν πραγματευτὴ ὁ ὁποῖος εἶναι ξένος. Ὁ πραγματευτὴς ζητᾷ ἀπὸ τὸ ἄλλο πρόσωπο τῆς ἱστορίας νὰ τοῦ πουλήσῃ τὸ ὑποζύγιό του, ἢ, σὲ περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποία ἡ πρότασις αὐτὴ δὲ γίνῃ δεκτὴ, τοῦ προτείνει νὰ βάλουν ἀπὸ κοινοῦ τὰ ἐμπορεύματά τους καὶ νὰ μοιραστοῦν τὰ κέρδη. Ὅπως φαίνεται, οἱ δύο δὲν κατάφεραν νὰ ἔλθουν σὲ συμφωνία. Ἔτσι, ὁ ἰδιοκτίτης τοῦ ὑποζυγίου ἔκανε μίαν ἀντιπρότασιν: νὰ βάλουν μὲν ἀπὸ κοινοῦ τὰ ἐμπορεύματά τους, ἀλλὰ νὰ πάρῃ ὁ πραγματευτὴς μαζί του καὶ τὸ παιδί ὥστε νὰ μάθῃ τὴ δουλειά. Ὑπόσχεται μάλιστα ὅτι στὴν ἐπιστροφὴ τοῦ πραγματευτῆ θὰ τοῦ πληρώσῃ καὶ τὸ *μισθό* του¹³. Ὁ ὑπουργὸς πραγματευτῆς παίρνει τὸ παιδί καὶ ἀρκίζει νὰ περιοδεύῃ. Συναντᾷ στὸ δρόμο τοῦ *Πέρσης*, στοὺς ὁποίους πωλεῖ τὸ παιδί ἔναντι δεκαπέντε νομισμάτων¹⁴. Καὶ σὲ αὐτὴ τὴν παραλλαγὴ, ὅπως καὶ στὸ θαῦμα τῆς συλλογῆς τοῦ Χρυσίππου, τὸ παιδί ἐργάζεται μαζί μὲ ἄλλους δούλους ὡς βοσκὸς στὰ κοπάδια¹⁵ καὶ ἀπελευθερώνεται ἀπὸ τὸν ἅγιον

9. BHG 1765f.

10. *Codices vaticani graeci*, τ. 3, recensuit R. DEVRESSE, Βατικανό 1950, 357-359

11. J.-B. PITRA, *Analecta sacra spicilegio solesmensi*, I, Παρίσι 1876, 364.

12. Σ. ΛΑΜΠΡΟΥ, *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἑλληνικῶν κωδίκων*, τ. 1, Cambridge 1895, 404-405.

13. Α. ΣΙΓΑΛΑΣ, Ἡ διασκευὴ τῶν ὑπὸ τοῦ Χρυσίππου παραδεδομένων θαυμάτων τοῦ ἁγίου Θεοδώρου, *ΕΕΒΣ* 1, 1994, σ. 312 στ. 16-24.

14. ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 312 στ. 27-31, σ. 313 στ. 1-6.

15. ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 313 στ. 9-10.

Θεόδωρο¹⁶. Ἡ τρίτη παραλλαγή διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Χρυσίππου καὶ ὡς πρὸς τὸ ἐξῆς βασικὸ σημεῖο: προσδιορίζει γεωγραφικὰ τὸ γεγονός. Τὸ παιδί ἀποκαλύπτει στὸν ἅγιο Θεόδωρο ὅτι κατάγεται ἀπὸ τὴ «κῶρα τῶν Εὐχαΐτων»¹⁷. Παράλληλα, ἐνῶ στὸ ἐγκώμιο τοῦ Χρυσίππου, δὲν ὑπάρχει καμιά νύξη γιὰ τὸ κῶρο συνάντησης τῶν δύο ἀνδρῶν, στὴν τρίτη παραλλαγή ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Θεοδώρου ἀποτελεῖ σημεῖο ἀναφορᾶς γιὰ ὅλο τὸ ἐπισόδειο: ἐκεῖ συναντῶνται οἱ δύο πρωταγωνιστές, ἐκεῖ ὁδηγεῖ ὁ ἅγιος τὸ παιδί μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσή του¹⁸. Τέλος, στὴν τρίτη παραλλαγή δὲν ὑπάρχει ἀναφορὰ στὴ στρατιωτικὴ ιδιότητα τοῦ ἁγίου, οὔτε σὲ ἄλλα μὲ τὰ ὁποῖα ὁ ἅγιος Θεόδωρος ἐπέστρεψε μαζὶ μὲ τὸ παιδί στὴ γενέτειρά του.

Ἡ τέταρτη παραλλαγή διαφοροποιεῖται σὲ τέτοιο βαθμὸ ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Χρυσίππου, ὥστε νὰ πρόκειται τελικὰ γιὰ ἓνα ἰδιαίτερο θαῦμα¹⁹. Τὸ περιστατικὸ τοποθετεῖται στὴν «ἐπαρχία Ποντοπράκλεια», τὴν ὁποία ὁ δημιουργὸς τῆς παραλλαγῆς θεωρεῖ μέρος τῆς «κῶρας τῶν Εὐχαΐτων»²⁰. Τὸ λάθος αὐτὸ ἀποδεικνύει ὅτι ὁ διασκευαστὴς δὲν ἦταν καθόλου ἐξοικειωμένος μὲ τὴν περιοχὴ τῶν Εὐχαΐτων καὶ ἐνδεχομένως οὔτε μὲ τὴν Ποντοπράκλεια, ἡ ὁποία βρίσκεται πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὰ Εὐχάϊτα. Ἡ ἱστορία συνδέεται μὲ ἐπιδρομὴ Ἰσμαηλιτῶν, ἡ ὁποία εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴ σύλληψη πολλῶν αἰχμαλώτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων βρισκόταν καὶ ὁ μονογενὴς γιὸς μιᾶς χήρας²¹. Ἡ χήρα παραπονεῖται στὸν ἅγιο Θεόδωρο γιὰ τὸ πλῆγμα ποὺ δέχθηκε αὐτή, μιὰ ἀφοσσωμένη πιστὴ τοῦ ἁγίου, καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ ἀπελευθερώσει τὸ γιό της²². Ὁ ἅγιος συγκατανεύει στὸ αἴτημά της καὶ ἀπελευθερώνει μὲ θαυματουργικὸ τρόπο τὸ παιδί²³. Φαίνεται πιθανὸν ὁ δημιουργὸς αὐτῆς τῆς παραλλαγῆς νὰ ἔχει ἐπηρεαστεῖ ἀπὸ τὸ νεοδιαθηκικὸ μοτίβο τῆς ἀνάστασης τοῦ μονογενοῦς γιοῦ τῆς χήρας τῆς Ναῖν²⁴.

Στὴν ἐργασία αὐτὴ θὰ μὲ ἀπασχολήσουν ἡ τρίτη καὶ ἡ τέταρτη παραλλαγή. Ἡ τρίτη παραλλαγή εἶναι ὁπωσδήποτε παλαιότερη τῶν ἀρχῶν τοῦ 16ου αἰώνα καὶ τοῦ

16. ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 313 στ. 36, σ. 314 στ. 1-5.

17. ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 313 στ. 29-31.

18. ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 312 στ. 17, σ. 314 στ. 4-5.

19. Ἡ τέταρτη παραλλαγή ἐντάσσεται σὲ μιὰ ομάδα τριῶν θαυμάτων μὲ ἰδιαίτερη παράδοση (ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, 304-305).

20. ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 314 στ. 32-33.

21. ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 314 στ. 33, σ. 315 στ. 1-2.

22. ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 315 στ. 6-18.

23. ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 316 στ. 9-16.

24. *Λουκᾶς*, 7. 11-15.

κώδικα Διονυσίου 289 όπου και διασώζεται. Το περιεχόμενο του κώδικα αποτελείται από μιὰ ἀνθολόγησι κειμένων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας (Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας), διαφόρων ἄλλων ἀποσπασμάτων λειτουργικοῦ καί θεολογικοῦ χαρακῆρα, καί, τέλος, μιᾶς σειρᾶς κειμένων σχετιζομένων με τὸν ἅγιον Θεόδωρον τὸν Τήρωνα. Ὁ κώδικας περιλαμβάνει θαύματα τοῦ ἁγίου (μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἐκεῖνο ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ ἐδῶ), τὴν ἀκολουθία τοῦ ἁγίου, μεγαλυνάρια τοῦ ἁγίου Θεοδώρου ἐνῶ στὸ τέλος, μετὰ τὸ κωδικογραφικὸ σημεῖωμα, ὑπάρχει ὁ Ἀπόστολος καὶ ὁ κανόνας τοῦ ἁγίου Θεοδώρου²⁵. Ἀμέσως παραπρεῖ κανεὶς ὅτι ἀπουσιάζουν τὰ ὑπόλοιπα θαύματα τοῦ ἐγκωμίου τοῦ Χρυσίππου. Δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ γνωρίζουμε γιὰ ποιὸ λόγο ὁ κωδικογράφος ἐπέλεξε εἰδικὰ αὐτὸ τὸ θαῦμα τοῦ ἐγκωμίου. Φαίνεται πάντως ἀπίθανο ἢ διασκευὴ νὰ ἀποτελεῖ πρωτότυπη δημιουργία τοῦ (ἀντι)γραφέα τοῦ κώδικα. Ἡ ἀνθολόγησι κειμένων σχετικῶν με τὸν ἅγιον Θεόδωρον τὸν Τήρωνα ὑποδηλώνει ὅτι ἐνδεχομένως ὁ γραφέας ἀντέγραψε ἀπὸ ἕναν παλαιότερον κώδικα ποὺ διασκεύαζε ἀπὸ πλευρᾶς περιεχομένου τὸ πρῶτον θαῦμα τοῦ Χρυσίππου²⁶. Ὅσον ἀφορᾷ στὴ γλωσσικὴ μορφή τοῦ κειμένου, δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ἀποφανθεῖ κανεὶς ἂν αὐτὴ εἶναι ἀποτέλεσμα γλωσσικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ γραφέα τοῦ κώδικα Διονυσίου 289, ἢ τοῦ προγενέστερου κωδικογράφου ἀπὸ τὸν ὁποῖο καὶ ἀντέγραψε.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχει τὸ ζήτημα, τὸ ὑπόστρωμα τῆς τρίτης παραλλαγῆς εἶναι παλαιότερον τῶν ἀρχῶν τοῦ 16ου αἰῶνα. Δὲν εἶναι εὐκόλον βέβαια νὰ ὀρίσει κανεὶς τὸ *terminus ante* καὶ τὸ *terminus post quem*. Ἡ ἀναφορὰ τῶν Εὐχαϊτῶν καὶ τοῦ ἐκεῖ ὑπάρχοντος ναοῦ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου δὲ μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει κάποια ἰδιαίτερη χρονολογικὴ ἔνδειξι, δεδομένου ὅτι τὰ Εὐχάϊτα συνδέθησαν με τὴ λατρεία τοῦ ἁγίου Θεοδώρου Τήρωνος πολὺ νωρὶς, πιθανῶς ἤδη τὸν 5ο αἰῶνα, ὁπότε θεωρήθηκε ὅτι ἦταν ὁ τόπος ταφῆς τοῦ μάρτυρος. Ἀργότερα, ἀλλὰ ὅπωςδήποτε πρὶν τὸν 8ο αἰῶνα, τὰ Εὐχάϊτα συνδέθησαν καὶ με τὸ θαῦμα τῆς ἐξόντωσης τοῦ δράκοντος ἀπὸ τὸν ἅγιον²⁷. Ὑπάρχουν ὅμως δύο στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα θεωρῶ ὅτι μποροῦν νὰ

25. Κατὰ τὴν περιγραφὴ τοῦ κώδικα ἀπὸ τὸν ΛΑΜΠΡΟ, ὁ π. [σημ. 12].

26. Ὁ ΣΙΓΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 308 ὑποθέτει ὅτι ὁ κώδικας Διονυσίου 289 προέρχεται ἀπὸ ἀπωλεσθὲν ἀντίβηλον τοῦ ἐγκωμίου, τὸ ὁποῖο διασκεύαζε ὄχι μόνον γλωσσικὰ ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πλευρᾶς περιεχομένου τὰ θαύματα τοῦ Χρυσίππου.

27. H. DELEHAYE, *Euchaita et la légende de s. Théodore*, *Anatolian Studies presented to sir William Mitchell Ramsey*, Manchester 1923, 131, 133-134· Ο ἸΔΙΟΣ, *Les légendes*, 39· ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, *Le dédoublement*, 328.

βοηθήσουν στη χρονολόγηση της παραλλαγής. Πρώτο είναι η φαινομενικά αδιάφορη παρατήρηση ότι ο Άγιος Θεόδωρος δεν αναφέρεται στην παραλλαγή αυτή ως στρατιώτης, ούτε έχει ἄλογα όταν ἀπελευθερώνει τὸ παιδί. Ἔχω τὴν αἴσθηση ότι ὁ διασκευαστής προσπαθεῖ νὰ διακρίνει τὸν ἅγιο Θεόδωρο Τήρωνα ἀπὸ τὸν ὁμώνυμό του Στρατηλάτη, ὁ ὁποῖος ἔκανε γιὰ πρώτη φορά τὴν ἐμφάνισή του τὸν 9ο αἰώνα σὲ ἐγκώμιο τοῦ Νικήτα Δαβίδ Παφλαγόνος²⁸. Παραδοσιακά, ὁ ἅγιος Θεόδωρος Τήρων εἰκονιζόταν πεζός, ντυμένος εἴτε μὲ στρατιωτικά εἴτε μὲ πολιτικά. Εἶναι πιθανὸν σταδιακά ἡ ἐμφάνιση μὲ πολιτικά νὰ συνδέθηκε μὲ τὸ Θεόδωρο Τήρωνα, ἐνῶ ἡ ἐμφάνιση μὲ στρατιωτικὴ στολὴ νὰ θεωρήθηκε ότι ἀνήκει σὲ ἕναν ἄλλο ἅγιο Θεόδωρο, ὁ ὁποῖος ἀποκλήθηκε Στρατηλάτης²⁹. Ἐὰν ἡ ὑπόθεση αὐτὴ εἶναι σωστή, μπορούμε νὰ υποστηρίξουμε ότι ὁ διασκευαστής γνώριζε τὴ διάκριση καὶ τὴν ἔλαβε ὑπ' ὄψιν του, γι' αὐτὸ καὶ ἀπέφυγε νὰ ἀποδώσει στὸ Θεόδωρο Τήρωνα τὴ στρατιωτικὴ ιδιότητα ἢ νὰ τὸν φανταστεῖ μὲ ἄλογο.

Ἀσφαλέστερη χρονολογικὴ ἔνδειξη ἀποτελεῖ ἡ ἀναφορὰ σὲ Πέρσες. Ἡ πρώτη σκέψη, ὅτι ὁ διασκευαστής κυριολεκτεῖ χρησιμοποιώντας τὴν ὄνομασία *Πέρσες* προσκρούει στὸ γεγονός ὅτι τὸν 7ο αἰώνα οἱ Πέρσες δὲν ἦλθαν στὴ Μικρὰ Ἀσία ὡς νομάδες, ἀλλὰ ὡς εἰσβολεῖς³⁰. Μιὰ ἄλλη ἐκδοχὴ εἶναι νὰ πρόκειται γιὰ τὸ λεγόμενο περσικὸ τάγμα τοῦ Θεοφύβου, δηλαδή γιὰ Πέρσες ἢ Κούρδους οἱ ὁποῖοι κατέφυγαν στὸ Βυζάντιο τὸ 834, μετὰ τὴν καταστολὴ τοῦ κινήματος τῶν Χουραμιτῶν ἀπὸ τὸ καλὶφη al-Mutasim, ὁργανώθηκαν σὲ στρατιωτικὴ ὁμάδα, ἔλαβαν μέρος σὲ ἐπιχειρήσεις τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ, ἐνῶ λίγο ἀργότερα στασίασαν στὴν Ἄμαστρο, χωρὶς ἐπιτυχία³¹. Ἡ ἄποψη αὐτὴ ἀπορρίπτεται γιὰ τὸ λόγο ότι στὴ διασκευὴ τοῦ θαύματος τοῦ Χρυσίππου ἔχουμε σαφῶς νὰ κάνουμε μὲ μιὰ ποιμενικὴ ὁμάδα καὶ πὸ συγκεκριμένα μὲ νομάδες καὶ ὄχι μὲ μιὰ ὁργανωμένη στρατιωτικὴ ὁμάδα. Ἐκ τῶν πραγμάτων λοιπὸν ὀδηγοῦμαστε σὲ ἄλλες ταυτίσεις. Στὰ βυζαντινὰ

28. BHG 1753· πρβλ. Σ. ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ, *Νικήτας Δαβίδ Παφλαγών. Τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο του*, Θεσσαλονίκη 1999 [Βυζαντινὰ Κείμενα καὶ Μελέται 28], 178-179.

29. Βλέπε τὴν ὑπόθεση τοῦ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΕΣ, *Le dédoublement*, 333-334. Γιὰ τὴν κοινωνιολογικὴ σημασία τῆς ἐμφάνισης τῶν ἁγίων εἴτε πεζῶν εἴτε ἐφιππῶν, βλ. Α. ΚΑΖΗΔΑΝ, *Hagiographical Notes, Byzantion* 53, 1983, 544-545 (= ΟΪΔΙΟΣ, *Authors and Texts in Byzantium*, Aldershot, Hampshire 1993, ἀρ. III)· πρβλ. (Α. ΚΑΖΗΔΑΝ-Nancy PATERSON ŠEVČENKO), λήμμα Theodore Stratelates, *ODB* 3, 2047.

30. Ἄ. ΣΤΡΑΤΟΣ, *Τὸ Βυζάντιον στὸν 7ο αἰώνα*, τόμ. 1, Ἀθήνα 1965, 255· Αἰκατερίνη ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Βυζαντινὴ ἱστορία*, τόμ. 2/1, Θεσσαλονίκη 1993², 16.

31. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Βυζαντινὴ ἱστορία*, ὅ.π., 203-204· Μ. ΡΕΚΑΥΑ, *Mise au point sur Théophobe et l'alliance de Bâbek avec Théophile (833/34-839/840)*, *Byzantion* 44, 1974, 41-67.

κείμενα με τὸν ὄρο *Πέρσες* δηλώνονται γενικὰ οἱ Τοῦρκοι, καὶ εἰδικότερα ἀρχικὰ οἱ Σελτζοῦκοι καὶ ἀργότερα οἱ Ὀθωμανοί³². Οἱ Πέρσες τῆς παραλλαγῆς αὐτῆς πρέπει νὰ ἦταν Τουρκομάνοι³³, νομάδες δηλαδὴ οἱ ὅποιοι ἀκολούθησαν τὸν 11ο αἰώνα τοὺς Σελτζοῦκους στὴν προέλασή τους στὴν Ἑγγὺς Ἀνατολή, ἀποτελώντας μάλιστα τὴν αἰχμὴ τοῦ δόρατος τῆς σελτζουκικῆς προέλασης³⁴. Ἡ σελτζουκικὴ κυβέρνηση τῆς Βαγδάτης τοὺς ἔστρεψε σὲ ἐπιχειρήσεις στὴ Μικρὰ Ἀσία, προκειμένου νὰ τοὺς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὰ ἐδάφη τοῦ χαλιφάτου, ὅπου οἱ ἐπιδρομὲς τους μπορούσαν νὰ προκαλέσουν τὴ δυσαρέσκεια τῶν ἐγχωρίων μουσουλμάνων ἐναντίον τῶν Σελτζοῦκων. Ἀργότερα, ἐγκαταστάθηκαν στὶς παρυφῆς τῶν τουρκικῶν κρατῶν, τὰ ὅποια δημιουργήθηκαν στὴ Μικρὰ Ἀσία. Ἀσχολοῦνταν μὲ τὴν ἐκτροφὴ ζώων καὶ εἰσέβαλλαν στὰ βυζαντινὰ ἐδάφη γιὰ λεία καθὼς καὶ γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν βοσκὴ γιὰ τὰ ζῶα τους, ἀλλὰ ἀπέφευγαν νὰ ἔλθουν σὲ ἀπ'εὐθείας σύγκρουση μὲ τὸ βυζαντινὸ στρατό. Οἱ σχέσεις τους μὲ τοὺς ἐγχωρίους δὲν ἦταν πάντα ἐχθρικές, ἀλλὰ μπορούσαν νὰ εἶναι καὶ εἰρηνικές, οἰκονομικοῦ χαρακτῆρα³⁵. Ὁ Ἰωάννης Κίνναμος περιγράφει μὲ σαφῆ τρόπο τὸ νομαδικὸ χαρακτῆρα τῶν Τουρκομάνων: *οὐπω γὰρ γεππονικοῖς ἐνησκημένοι ἔργοις γάλακτός τε ἀπερρόφουν καὶ κρεῶν ἐσιτοῦντο, κατὰ τοὺς Σκύθας, αἰὶ σποράδες τε ἀνὰ τὸ πεδίον ἐσκηνημένοι ταύτη τοῖς βουλομένοις αὐτοῖς ἐγχειρεῖν προχειρότατοι ἐγίνοντο*³⁶. Οἱ Πέρσες τῆς παραλλαγῆς ἔχουν κοπάδια ζώων καὶ εἶναι νομάδες, δεδομένου ὅτι ὁ πραγματευτὴς δὲν τοὺς συναντᾷ ἐγκατεστημένους σὲ συγκεκριμένο σημεῖο, ἀλλὰ στὸ δρόμο του, ἐνῶ

32. G. MORAVCSIK, *Byzantinoturcica* II, Βερολίνο 1958 [Berliner Byzantinistische Arbeiten ἀρ. 11], 252-254.

33. Τουρκομάνοι (Türkmen) εἶναι τὸ ὄνομα τὸ ὁποῖο χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 10ου αἰώνα γιὰ μιὰ μεγάλη ὁμάδα τοῦ τουρκικοῦ λαοῦ Oghuz. Χωρὶς νὰ εἶναι σίγουρο σὲ ποιὲς περιπτώσεις χρησιμοποιεῖται ὁ ὄρος Oghuz καὶ σὲ ποιὲς ὁ ὄρος Türkmen, φαίνεται ὅτι ὁ ὄρος Türkmen χαρακτηρίζει τὸ τμήμα ἐκεῖνο τῶν Oghuz τὸ ὁποῖο ἀσπάστηκε τὸ Ἰσλάμ καὶ μετανάστευσε μαζὶ μὲ τοὺς Σελτζοῦκους στὸ κῶρο τῆς Ἑγγὺς Ἀνατολῆς: (C. CAHEN), λήμμα Ghuzz, *Encyclopédie de l'Islam* τόμ. 2, 1134 καὶ (Elizabeth ZACHARIADOU) λήμμα Turkoman *ODB* τόμ. 3, 2128.

34. C. CAHEN, *La Turquie pré-ottomane*, Κωνσταντινούπολη-Παρίσι 1988, 6-7.

35. C. CAHEN, *Pre-Ottoman Turkey*, Λονδίνο 1968, 33-34, 67 (στὸ σημεῖο αὐτὸ παραπέμπω στὴν ἀγγλικὴ καὶ ὄχι στὴ γαλλικὴ ἔκδοση τοῦ ἔργου τοῦ Cahen, διότι ἡ ἀγγλικὴ ἔκδοση, ἂν καὶ παλαιότερη καὶ χωρὶς ὑποσημειώσεις, εἶναι πολὺ πιὸ ἀναλυτικὴ στὸ ζήτημα αὐτό)· πρβλ. Elizabeth ZACHARIADOU, The Oghuz tribes: the silence of the Byzantine sources, στὸ *Itinéraires d'Orient. Hommages à Claude Cahen* (=Res Orientales 6), 1994, 287-289· H. INALCIK (ἐκδ.), *An Economic and Social History of the Ottoman Empire* I, Cambridge 1994, 34.

36. ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΙΝΝΑΜΟΣ, *Ἐπιτομὴ ἱστοριῶν*, ἔκδ. A. MEINEKE, Βόννη 1836, 9.

μετακινούνται: *ὁδεύσας ἡμέρας τεσσαράκοντα συνήντησεν ἐν τῇ ὁδῷ Πέρσας... ἔλαβον τὸ παιδίον οἱ Πέρσαι καὶ ἐπορεύοντο τὴν ὁδὸν αὐτῶν*³⁷.

Γιὰ τὸν ἀνώνυμο διασκευαστή, τὸ θαῦμα τὸ ὁποῖο εἶχε συνθέσει ὁ Χρῦσιππος τὸν 5ο αἰώνα ἀντικατόπτριζε μιὰ πραγματικότητα ἢ ὁποῖα τοῦ ἦταν οἰκεία. Τόσο οἱ Ἄραβες τῆς προϊσλαμικῆς ἐποχῆς, ὅσο καὶ οἱ Τουρκομάνοι, οἱ ὁποῖοι κατέκλυσαν τὴ Μικρὰ Ἀσία τὸν 11ο αἰώνα ἦταν νομάδες. Ὁ διασκευαστὴς σαφῶς ἐμπνέεται ἀπὸ τὸ πρότυπό του, ἀντικαθιστᾷ ὅμως τοὺς Ἰσμαηλίτες μὲ Πέρσες, κάνοντας ἔτσι ἕναν ἀρχαϊσμό, διότι γνώριζε ὅτι οἱ μορφωμένοι τοῦ καιροῦ του, στοὺς ὁποίους ἐνδεχομένως ἤθελε νὰ συγκαταλέγεται, χρησιμοποιοῦσαν αὐτὸν τὸν ὄρο γιὰ νὰ δηλώσουν τοὺς Τούρκους. Ἦδη πρὶν τὰ μέσα τοῦ 11ου αἰώνα, οἱ Τούρκοι εἶχαν ἀρχίσει νὰ πιέζουν τὶς ἀνατολικὲς ἐπαρχίες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας³⁸. Στὰ μέσα τοῦ 11ου αἰώνα ὁ Ἰωάννης Μαυρόπουλος, μητροπολίτης Εὐχαΐτων³⁹, σὲ λόγο του πρὸς τιμὴ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου Τήρωνος, παραπονεῖται γιὰ τὴν ἀνοχὴ τοῦ ἁγίου, ὁ ὁποῖος ἀφήνει τὴν περιοχὴ νὰ χεიმάζεται ἀπὸ ἐπιδρομὲς ἀλλοθρήσκων καὶ τὶς πόλεις νὰ ἐρημώνονται ἀπὸ τοὺς κατοίκους τους, χωρὶς νὰ ἐπεμβαίνει ὅπως ἄλλοτε γιὰ νὰ τὴν προστατεύσει: *τῇ νῦν ἀνατροπῇ καὶ συγχύσει ταύτη τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων ἐπιστυγνάζων, καὶ τὴν σὴν καρτερίαν περὶ ταῦτα καὶ ἀνοχὴν, ἣν ἐπὶ τοσοῦτον καιρὸν ἀνέκη παρὰ τὸ εἶκος καὶ τὸ ἔθος, ὑπερθαυμάζων... ἡ ἐπαρχία δὲ πᾶσα... ἀσεβέσιν ἔθνεσι παραδέδοται... ἄχρι τίνος, ἅγιε μάρτυς, ἄχρι τίνος οὕτω κακοπαθήσουσιν; ἄχρις ἂν ἐξηρημωθῶσι πόλεις... παρὰ τοῦ μὴ εἶναι τοὺς κατοικοῦντας ἐν αὐταῖς*⁴⁰; Οἱ ἐπιδρομεῖς στοὺς ὁποίους ἀναφέρεται ὁ Μαυρόπουλος ἦταν Τούρκοι. Στὰ τέλη τοῦ 11ου αἰώνα τὰ Εὐχάιτα, ὅπως καὶ ἄλλες πόλεις τῆς περιοχῆς (Ἀμάσεια, Γάγγρα, Πιμόλισσα⁴¹, Δόκεια, Εὐχάνεια-Çorum⁴²), εἶχαν περάσει ὑπὸ τὸν ἔλεγχο τῆς τουρ-

37. ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 313 στ. 31, σ. 314 στ. 1, 7-8.

38. S. VRYONIS, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Berkeley-Los Angeles 1971, 85 κ.έ.· C. CAHEN, *La première pénétration turque en Asie Mineure*, *Byzantion* 18, 1948, 21 κ.έ.

39. Γιὰ τὸ χρόνο τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Μαυρόποδος, βλ. Α. ΚΑΡΠΟΖΗΛΟΣ, *Συμβολὴ στὴ μελέτη τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἰωάννη Μαυρόποδος*, Ἰωάννινα, 1982 [Ἐπιστημονικὴ ἐπετηρίδα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων. Παράρτημα ἀρ. 12], 39-43.

40. *Ioannes Mauropus, Opera omnia*, ἔκδ. P. DE LAGARDE, Göttingen 1882 (ἀνατύπωση Amsterdam 1974), σ. 136-137.

41. Γιὰ τὴν ταύτιση τῆς Πιμόλισσας μὲ τὸ τοπωνύμιο Osmaniuk τοῦ ἔπους τῶν Δανισμενιδῶν, βλέπε *La Geste de Melik Danismend*, τόμ 1: εἰσαγωγή-μετάφραση Irène MELIKOFF, Παρίσι 1960 [Bibliothèque Archéologique et Historique de l'Institut Français d'Archéologie d'Istanbul, X], 154.

42. Τὸ Çorum ταυτίζεται μὲ τὴ βυζαντινὴ Εὐχάνεια (ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, *Le dédoublement*, 333).

κικῆς δυναστείας τῶν Δανισμενιδῶν⁴³. Βέβαια, νομάδες Τουρκομάνοι ἐξακολούθησαν νὰ ὑπάρχουν στὴ Μικρὰ Ἀσία ἀρκετοὺς αἰῶνες μετὰ τὸ Μαντζικέρτι (1071), μέχρις ὅτου οἱ Ὀθωμανοὶ σουλτάνοι κατάφεραν νὰ τοὺς μετατρέψουν σὲ πληθυσμοὺς μὲ μόνιμη ἐγκατάσταση⁴⁴. Θὰ ἔπεινα ὅμως νὰ πιστέψω ὅτι ἡ τρίτη παραλλαγὴ τοῦ πρώτου θαύματος τοῦ Χρυσίππου ἀνάγεται στὰ χρόνια λίγο πρὶν ἢ λίγο μετὰ τὴ μάχη τοῦ Μαντζικέρτι, ὅποτε ἡ Μικρὰ Ἀσία κατακλύστηκε ἀπὸ Τουρκομάνους, καὶ μᾶλλον πρὶν τὰ τέλη τοῦ αἰῶνα, ὅποτε τὰ Εὐχάϊτα καὶ ἡ γύρω περιοχὴ πέρασαν στοὺς Τούρκους. Ἐξω τὴν αἴσθηση ὅτι ὅταν γράφεται ἡ διασκευὴ τοῦ θαύματος τὰ Εὐχάϊτα ἦταν ἀκόμα μιὰ βυζαντινὴ πόλη. Βέβαια οἱ Τούρκοι ἦταν γενικὰ ἀνεκτικοὶ στὴ χριστιανικὴ λατρεία, ἀλλὰ διάφορα στοιχεῖα, ὅπως ἡ ἀπόφαση τῶν γονέων τοῦ παιδιοῦ νὰ μὴν ξαναγορτάσουν τὴν πανήγυρι τοῦ ἀγίου⁴⁵, ἡ εὐρυθμη λειτουργία τοῦ ναοῦ καθὼς καὶ ὁ κλῆρος ὁ ὁποῖος ἱερουργεῖ κανονικὰ⁴⁶, ὑποδηλώνουν πιθανῶς ὅτι τὰ Εὐχάϊτα βρίσκονται ἀκόμα ὑπὸ βυζαντινὴ κυριαρχία. Δὲν ἀποκλείεται ἐπίσης ἡ τρίτη παραλλαγὴ εἶτε νὰ ἔχει συντεθεῖ στὰ Εὐχάϊτα, εἶτε νὰ εἶναι δημιούργημα κάποιου ὁ ὁποῖος συνδεόταν μὲ τὰ Εὐχάϊτα. Παράλληλα, τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἀγοραπωλησία τοῦ παιδιοῦ γίνεται σὲ νομίσματα συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἄποψης ὅτι ἡ βυζαντινὴ παρουσία εἶναι ἀκόμα αἰσθητὴ στὴν περιοχὴ⁴⁷. Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα, τὸ κείμενο διασκευάστηκε, σὲ μεταγενέστερη περίοδο, γλωσσικά, ὥστε νὰ φθάσει νὰ λάβει τὴ μορφή μὲ τὴν ὁποία παραδίδεται.

Τὸ ἐπεισόδιο τὸ ὁποῖο ἀφηγεῖται ἡ παραλλαγὴ συνδέεται μᾶλλον μὲ τὴν ἐπίστια πανήγυρι πρὸς τιμὴ τοῦ ἀγίου Θεοδώρου Τήρωνος. Αὐτὸ συνάγεται ἔμμεσα ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ συνάντηση τῶν δύο ἀνδρῶν πραγματοποιεῖται μὲ ἐπίκεντρο τὸ ναὸ

43. VRYONIS, *The Decline*, 162. *La Geste*, 71-72, 107, 111-112 (Irène MÉLIKOFF), λήμμα *Danishmendides*, *Encyclopédie de l'Islam*, τόμ. 2, 112.

44. Γιὰ τοὺς νομάδες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, βλ. VRYONIS, *The Decline*, 258 κ.έ.

45. ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 313 στ. 17-19

46. ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 314 στ. 6, 24.

47. Τὸ παιδί πληροφορεῖ τὸν *σχολάριο* ὁ ὁποῖος τὸ βρίσκει τὸ πρωὶ στὴν ἐκκλησία τοῦ ἀγίου Θεοδώρου ὅτι εἶναι *υἱὸς κόμπις τινός* (ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 314 στ. 9-12). Τόσο ὁ ὄρος *σχολάριος* δηλώνει ὅσο καὶ ὁ ὄρος *κόμπις* δημιουργοῦν προβλήματα στὴν κατανόσή τους. Ὁ ὄρος *σχολάριος* δηλώνει αὐτὸν ποὺ ἀνήκει στὴς *σχολές*, τὰ τάγματα δηλαδὴ τὰ ἐπιφορτισμένα μὲ τὴ φύλαξη τῶν ἀνακτόρων [DU CANGE, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis*, I-II, 1688 (ἀνατύπωση Graz 1958), στίπλες 1509-1510]. Στὴν περίπτωσι δὲ τῆς τρίτης παραλλαγῆς ὁ *σχολάριος* δὲν φαίνεται νὰ ἔχει καμιά σχέση μὲ τοὺς γνωστοὺς σχολαρίους: διανυκτερεύει στὸ ναὸ ὅπου εἶναι ἐπιφορτισμένος μὲ κάποιες ἐργασίες. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ στὸν ὄρο *κόμπις*, αὐτὸς ἔχει διάφορες σημασίες (DU CANGE, στίπλες 693-697) καὶ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀποφανθεῖ μὲ ποιά χρησιμοποιεῖται στὸ ὑπὸ ἐξέτασι κωρίο.

τοῦ ἁγίου Θεοδώρου. Γνωρίζουμε ἀπὸ ἄλλες πηγές ὅτι οἱ πανηγύρεις ἀποτελοῦσαν μιὰ πρώτης τάξεως εὐκαιρία γιὰ τοὺς πληθυσμοὺς τῶν ἀγροτικῶν περιοχῶν νὰ πουλήσουν τὸ πλεόνασμά τους καὶ νὰ προμηθευθοῦν ὅ,τι χρειάζονταν. Θυμίζω τὴν περίπτωση τοῦ Παφλαγῶνα γαιοκτῆμονα Μετρίου, ὁ ὁποῖος σύχναζε κάθε χρόνο στὴν τοπικὴ πανήγυρι τῆς περιοχῆς του γιὰ νὰ πουλήσει καὶ νὰ ἀνταλλάξει τὰ προϊόντα του⁴⁸. Ὁ Ἰωάννης Μαυρόπους περιγράφει παραστατικὰ τὴν πανήγυρι ποὺ γινόταν στὰ Εὐχάιτα πρὸς τιμὴ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου Τήρωνος δίνοντας παράλληλα ἔμφραση στὸν οἰκονομικὸ χαρακτῆρα τῆς θρησκευτικῆς αὐτῆς ἐκδήλωσης⁴⁹.

Ἐὰς ἔλθουμε στὴν οὐσία τοῦ θαύματος. Τὸ θαῦμα ὅπως ἔχει συντεθεῖ ἀπὸ τὸ Χρόσιππο καθὼς καὶ ἡ πρώτη παραλλαγή, ἡ ὁποία τὸν ἀκολουθεῖ πιστὰ, ἀφίνουν νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι πρόκειται γιὰ συμφωνία μισθώσεως μεταφορικῶν ζώου. Ἡ Ἐκλογὴ τῶν Ἰσαύρων προβλέπει τὴν περίπτωση στὴν ὁποία μισθώνεται ἓνα ἄλογο προκειμένου νὰ χρησιμοποιηθεῖ σὲ κάποια ἐργασία, μέσα στὰ πλαίσια ὅμως μιᾶς αὐστηρὰ ὀριοθετημένης περιοχῆς. Ἔτσι, ἂν αὐτὸς ὁ ὁποῖος ἔχει μισθώσει τὸ ἄλογο τὸ ἀπομακρύνει ἐκτὸς τῶν ὀρίων τῆς περιοχῆς αὐτῆς καὶ συμβεῖ τὸ ἄλογο νὰ τραυματιστεῖ ἢ νὰ πεθάνει, ὀφείλει νὰ ἀποζημιώσει τὸν ἰδιοκτῆτη τοῦ ζώου⁵⁰. Στὴν τρίτη ὅμως παραλλαγή δὲν πρόκειται πλέον γιὰ συμφωνία μισθώσεως, ἀλλὰ γιὰ μιὰ μορφή *κοινωνίας*, στὴν ὁποία τὰ κέρδη καὶ οἱ ζημιές μοιράζονται, ἐφ' ὅσον τὰ συμβαλλόμενα μέρη τηρήσουν τοὺς ὅρους τῆς συμφωνίας. Ἡ (*χρεο*)*κοινωνία* εἶναι ἡ μορφή ἐκείνη τῆς ἐταιρείας στὴν ὁποία τὰ συμβαλλόμενα μέρη συνεισφέρουν τόσο σὲ κεφάλαιο, ὅσο καὶ σὲ ἐργασία, ἐνῶ κέρδη καὶ ζημιές ἐπιμερίζονται ἀνάλογα μὲ τὸ ποσοστὸ συμμετοχῆς τοῦ καθενός. Ὁ *Νόμος Ῥοδίων Ναυτικὸς* ὀρίζει ὅτι τὰ κέρδη, ὅπως καὶ οἱ ζημιές ἀπὸ μιὰ θαλάσσια ἐπιχείρηση ἐπιμερίζονται ἀνάλογα μὲ τὶς ἀρχικὲς συμφωνίες⁵¹. Σύμφωνα πάλι μὲ τὴν Ἐκλογὴ τῶν Ἰσαύρων, συνίσταται *κοινωνία* ὅταν δύο ἢ περισσότερα ἄτομα συμφωνήσουν γραπτὰ ἢ προφορικὰ νὰ συνεισφέρει τὸ καθένα ἀπὸ ἓνα χρηματικὸ ποσὸ, εἴτε αὐτὸ εἶναι τὸ ἴδιο γιὰ ὅλους,

48. *Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanae*, ἔκδ. H. DELEHAYE, Βρυξέλλες 1902, στίχων 721-722. Βλ. σχολιασμὸ τοῦ κειμένου σὲ Angeliki LAIOU, *Händler und Kaufleute auf dem Jahrmarkt*, σὲ G. PRINZING-D. SIMON (ἔκδ.), *Fest und Alltag in Byzanz*, Μόναχο 1990, 68-69.

49. *Ioannes Mauropous*, 135. Γιὰ τὸν οἰκονομικὸ χαρακτῆρα τῶν πανηγύρεων, βλ. LAIOU, *Jahrmarkt*, 53-70.

50. *Ecloga. Das Gesetzbuch Leons III. und Konstantinos V.*, ἔκδ. L. BURGMANN, Φραγκφούρτη 1983 [Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte, ἀρ. 10], 17.7.

51. W. ASHBURNER, *The Rhodian Sea Law*, Ὁξφόρδη 1909, 3.17.

εἴτε γιὰ ἄλλους μικρότερο γιὰ ἄλλους μεγαλύτερο, εἴτε συμφωνήσουν νὰ συνεισφέρουν ἄλλοι τὸ κεφάλαιο καὶ ἄλλοι τὴν ἐργασία: *συνίσταται κοινωνία ἐγγράφως ἢ ἀγράφως μεταξὺ δύο ἢ καὶ πλεόνων, ὁπότεν ἕκαστος ἐξ αὐτῶν ἐξ ἰσότητος ἢ καὶ ὑφ' ἑλαττον τὴν οἰκειάν εἰς ἐνθήκην συνεισάγη μοῖραν, ἢ τινων μὲν ἐνθήκην ἐτέρων δὲ τοὺς οἰκείους μόχθους καὶ ὀπερίας καταβαλλομένων.* Στὴ συνέχεια καθορίζεται πῶς γίνεται ὁ ἐπιμερισμὸς τοῦ κέρδους καὶ ἐνδεχομένως τῶν ζημιῶν: *τὸ δὲ περιποιούμενον αὐτοῖς κέρδος, μεθ' ὑφαίρεσιν δηλονότι τῶν κεφαλαίων κατὰ τὰ ἐν μέσῳ αὐτῶν στοιχηθέντα ἐπιμερίζεσθαι. εἴ δε συμβῆ ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ κοινωνίᾳ προσγενέσθαι τῇ ἐνθήκῃ ζημίαν, ἕκαστον κοινωνὸν κατὰ τὴν τοῦ κέρδους μοῖραν καὶ αὐτὴν ἐπιγινώσκειν*⁵². Τὰ κέρδη μοιράζονται δηλαδή μεταξὺ τῶν συμβαλλομένων ἀνάλογα μὲ τὴν ἀρχικὴ συμφωνία, ἀφοῦ ἀφαιρεθοῦν τὰ κεφάλαια τὰ ὁποῖα κατεβλήθησαν ἀπὸ τὸν κάθε συνεταῖρο. Σὲ περίπτωσι πού ὑπάρξει ζημιὰ στὸ κεφάλαιο, κάθε συνεταῖρος ἀναλαμβάνει ἓνα μέρος τῆς ζημιάς, στὸ ἴδιο ποσοστὸ μὲ αὐτὸ στὸ ὁποῖο θὰ συμμετεῖχε στὰ κέρδη, ἂν ἡ ἐπιχείρησις ἦταν κερδοφόρος.

Στὴν περίπτωσι τῆς τρίτης παραλλαγῆς πρόκειται λοιπὸν γιὰ ἐφαρμογὴ τῶν διατάξεων περὶ *κοινωνίας*. Ὑποθέτω ὅτι στὸ συγκεκριμένο θαῦμα ὁ πατέρας τοῦ παιδιοῦ, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι ἦταν ντόπιος, προσῆλθε στὸ ναὸ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου μὲ τὸ ὑποζυγίῳ του φορτωμένο ἀναζητώντας ἀγοραστὲς γιὰ τὴν πραγματεία του, ὅποια καὶ ἂν ἦταν αὐτή. Κατὰ πᾶσα πιθανότητα ἦταν γεωργός. Ὁ πραγματευτὴς προτείνει στὸν πατέρα τοῦ παιδιοῦ νὰ βάλουν ἀπὸ κοινου τὰ ἐμπορεύματά τους καὶ νὰ μοιραστοῦν τὰ κέρδη. Ὁ ὅρος *γόμενος*, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸ διασκευαστή, εἶναι τεχνικὸς ὅρος πού δηλώνει κυρίως τὸ φορτίο τῶν πλοίων, δευτερευόντως δὲ τὸ φορτίο τῶν ζώων. Μὲ αὐτὴ τὴ δευτέρη σημασία ὁ ὅρος ἀπαντᾷ στὴ μετάφρασι τῶν Ἑβδομήκοντα⁵³. Ἀπὸ ἐκεῖ μπορεῖ νὰ τὴν ἄντλησε καὶ ὁ διασκευαστὴς τοῦ θαύματος. Ἡ πρότασι τοῦ πραγματευτῆ νὰ μοιραστοῦν καὶ οἱ δύο ἐξίσου τὰ κέρδη ὑποδηλώνει ὅτι οὔτε ὁ ἓνας, οὔτε ὁ ἄλλος εἶχε ἰδιαίτερα σημαντικὰ εἶδη πρὸς πώλησι, ἀλλὰ ὅτι ξεκινούσαν ἀπὸ τὴν ἴδια βάση.

Ὁ *μισθός* τὸν ὁποῖο θὰ ἔδινε ὁ πατέρας τοῦ παιδιοῦ στὸν πραγματευτὴ ἴσως ἦταν ἡ ἀμοιβὴ τοῦ τελευταίου γιὰ τὸ γεγονός ὅτι θὰ μάθαινε στὸ παιδί τὴν τέχνη τῆς πραγματείας. Δὲ γνωρίζουμε πολλὰ πράγματα γιὰ τὴ μαθητεία στὸ Βυζάντιο.

52. *Ecloga* 10.4

53. H. LIDDELL, R. SCOTT, H. JONES, *Greek-English Lexicon*, Oxford 1940⁹, 356. Ἡ λέξις ἀπαντᾷ καὶ στὰ πτωχοπροδρομικὰ ποιήματα ἀλλὰ μὲ ἐντελῶς διαφορετικὸ περιεχόμενο. Στὴ δημόδιη χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος *γομάρι(ν)* γιὰ νὰ δηλώσει τὸ φορτίο καὶ τὸ φόρτωμα (Ἔ. ΚΡΙΑΡΑΣ, *Λεξικὸ τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς δημόδους γραμματείας*. 1100-1669, τ. 4, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 347).

Ἐκ τῆς Ἐπαρχικῆς Βιβλίου προκύπτει ὅτι οἱ παιδοδιδάσκαλοι νομικοὶ εἰσέπρατταν χρήματα γιὰ τὴν ἐκπαίδευση τῶν μελλοντικῶν νομικῶν⁵⁴. Στὰ ἐπαγγέλματα ὅμως τὰ ὁποῖα συνεπάγονταν χειρωνακτικὴ ἐργασία εἶναι λογικὸ ὁ μαθητευόμενος νὰ μὴν κατέβαλλε χρήματα γιὰ τὴ μαθητεία του, ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι προσέφερε ἀμισθί, γιὰ ὅσο διάστημα διαρκοῦσε ἡ μαθητεία, τὴν ἐργασία του στὸν τεχνίτη κοντὰ στὸν ὁποῖο μαθήτευε. Ἐνδεχομένως, ὁ μισθὸς ἐδῶ ἀναφέρεται στὰ ἔξοδα συντηρήσεως τοῦ παιδιοῦ, γιὰ ὅσο καιρὸ θὰ ἀπουσίαζε στὸ ταξίδι μαζί με τὸν πραγματευτή.

Τὸ κείμενο παρουσιάζει ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς στὴ βυζαντινὴ ἐπαρχία. Πραγματευτές, γυρολόγοι, τριγυρνοῦσαν σὲ ὅλη τὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ ἔρχονταν σὲ ἐπαφὴ με τοὺς ἐγκωρίους, πωλώνοντας καὶ ἀγοράζοντας ὅ,τιδήποτε περνοῦσε ἀπὸ τὸ χέρι τους. Ἐξυπηρετοῦσαν τὶς στοιχειώδεις ἀνάγκες ἑνὸς ἀγροτικῶν πληθυσμοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε πρόσβαση σὲ κάποια ἀγορὰ καὶ δὲ μποροῦσε ἐνδεχομένως νὰ περιμένει μέχρι τὴν τοπικὴ πανήγυρι γιὰ νὰ προμηθευθεῖ τὰ χρειώδη. Οἱ περιορισμένες δυνατότητές τους τοὺς ὠθοῦσαν νὰ δημιουργοῦν μικρὲς χρεοκοινωνίες, προκειμένου νὰ γίνουν ἀποδοτικότεροι. Συχνὰ εἶχαν μαζί τους ἕνα παιδί γιὰ νὰ τοὺς βοηθᾷ στὴ δουλειά. Ὁ Βίος τοῦ ὁσίου Λαζάρου τοῦ Γαλησιώτη περιγράφει πῶς ὁ Λάζαρος, στὰ τέλη τοῦ 10ου αἰῶνα, σὲ παιδικὴ ἡλικία, ἔπεσε θύμα ἑνὸς τέτοιου γυρολόγου, ὁ ὁποῖος περιηγεῖτο τὴ νοτιοδυτικὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ στὸ τέλος ἀποπειράθηκε νὰ τὸν πουλήσει δοῦλο σὲ ἕναν Ἀρμένιο πλοιοκτῆτη στὴν Ἀττάλεια⁵⁵. Παρατηρεῖ κανεὶς ὅτι ἡ περίπτωση τὴν ὁποία καταγράφει τὸ θαῦμα, τῆς πώλησης δηλαδὴ τοῦ παιδιοῦ, δὲν ἦταν ἴσως καὶ τόσο ἀπίθανη, ὅπως μπορεῖ νὰ φαίνεται σήμερα. Ἐξάλλου, τὸ ἐμπόριο δούλων ἀποτελοῦσε μιὰ βασικὴ πηγὴ εἰσοδήματος γιὰ τοὺς Τουρκομάνους νομάδες⁵⁶. Ἡ ἀναφορὰ σὲ νομίσματα τὰ ὁποῖα κατεβλήθησαν στὸν πραγματευτὴ γιὰ τὴν ἀγορὰ τοῦ παιδιοῦ ἀποκαλύπτει μιὰ οἰκονομία σημαντικὰ ἐκχρηματισμένη⁵⁷, με ἕνα νόμισμα τὸ ὁποῖο εἶχε ὑπερσέλθει ἀκόμα καὶ στὶς συναλλαγές με ξένους, μὴ ἐνσωματωμένους στὴ βυζαντινὴ κοινωνία, πληθυσμούς.

54. Τὸ Ἐπαρχικὸν Βιβλίον Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, εἰσαγωγή-ἐκδοση-μετάφραση-ἴνδης J. KODER, Βιέννη 1991 [CFHB XXXIII], 1.16.

55. Βίος ὁσίου Λαζάρου Γαλησιώτη, AASS, Νοέμβριος 4, 511.

56. VRYONIS, *The Decline*, 269.

57. Βλ. τὰ κείμενα τὰ ὁποῖα συγκέντρωσε ὁ Ν. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, Σε ποῖο βαθμὸ ἦταν ἐκχρηματισμένη ἡ μεσοβυζαντινὴ οἰκονομία;, *Ροδωνιά. Τιμὴ στον Μ. Ι. Μανούσκα*, τόμ. 2, Ρέθυμνο 1994, 363-370, τὰ ὁποῖα μαρτυροῦν τὸν ὑψηλὸ βαθμὸ ἐκχρηματισμοῦ τῆς μεσοβυζαντινῆς οἰκονομίας.

ἼΑς ἔλθουμε τώρα σὴν τέταρτη παραλλαγή, αὐτὴν τῆς ἀπελευθέρωσης τοῦ γιοῦ τῆς χήρας ποῦ εἶχε συλληφθεῖ αἰχμάλωτος κατὰ τὴ διάρκεια ἐπιδρομῆς Ἰσμαηλιτῶν. Σώζεται σὲ τέσσερις κώδικες, ὁ παλαιότερος τῶν ὁποίων εἶναι τοῦ 15ου αἰῶνα: Bourbonensis gr. II B 30 (τοῦ 15ου αἰῶνα)⁵⁸, Querinianus (Brescia) gr. A. III. 3 (τοῦ 16ου αἰῶνα)⁵⁹, Monachensis gr. 275 (τοῦ 16ου αἰῶνα)⁶⁰, Μονῆς Λειμῶνος 2 (τοῦ 16ου αἰῶνα)⁶¹. Ἡ περίπτωση αὐτὴ παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Εἶναι γεγονός ὅτι καὶ σὲ ἄλλη συλλογὴ θαυμάτων τοῦ ἁγίου Θεοδώρου περιέχονται παραδείγματα τῆς θαυματουργικῆς παρέμβασίς του σὲ περιπτώσεις ἐπιδρομῶν Περσῶν καὶ Ἀράβων ἐναντίον τῶν Εὐχαιτῶν⁶². Ἡ πρώτη σκέψη εἶναι νὰ ἔχουμε νὰ κάνουμε σὴν περίπτωση τῆς τέταρτης παραλλαγῆς μὲ ἸΑραβες, πόσο μᾶλλον ποῦ σὲ τέλος γίνεται λόγος γιὰ τὴν τοῦ ἁγίου ἀρπαγὴν (τοῦ παιδιοῦ) ἐκ μέσων τῶν ἸΑγαρηνῶν⁶³. Μιὰ προσεκτικότερη ὅμως ἐξέταση δημιουργεῖ κάποιες δευτέρες σκέψεις σχετικὰ μὲ τὴν ταύτιση. ἸΑφ ἑνός, ἡ ἀναφορὰ σὲ ἸΑγαρηνοὺς μπορεῖ νὰ ὑποδηλώνει καὶ Τούρκους⁶⁴. ἸΑφ ἑτέρου, ἡ διατύπωση *κάκεισε πολλάκις τὸ γένος τῶν Ἰσμαηλιτῶν περιέτρεχον καὶ πολὺν λαὸν ἐκούρσευον* θυμίζει περιγραφὲς ἐπιδρομῶν Τούρκων τὸν 11ο αἰῶνα ὁ ἰδρυτὴς τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Θεολόγου σὴν Πάτμο ὁσιος Χριστόδουλος περιγράφοντας τὶς ἐπιδρομὲς τῶν Τούρ-

58. H. DELEHAYE, *Catalogus codicum hagiographicorum graecorum bibliothecae nationalis neapolitanae*, *An.Boll.* 21, 1902, 384-385.

59. E. MARTINI, *Catalogo di manoscritti greci esistenti nelle biblioteche italiane*, τ. 1.1, 225-233, Μιλάνο 1893 (ανατύπωση *Ministero della pubblica istruzione. Indici e cataloghi*, τ. 19, Ρώμη 1967), 225-233.

60. C. VAN DE VORST-H. DELEHAYE, *Catalogus codicum hagiographicorum Germaniae, Belgii, Angliae*, Βρυξέλλες 1913 [*Subsidia Hagiographica* 13], 117-119 (ἰδιαίτερα 118).

61. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Γενικὸς περιγραφικὸς κατάλογος τῶν ἐν ταῖς ἀνατολὴν βιβλιοθήκαις εὐρισκομένων ἑλληνικῶν χειρογράφων*, τ. 1, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1884, 19-20.

62. Βλ. DELEHAYE, *Les légendes*, 194-200. ἸΑχουν προταθεῖ διάφορες χρονολογήσεις ἀπὸ τὸν 7ο μέχρι τὸ 10ο αἰῶνα. Βασικὸ σημεῖο γιὰ τὴ χρονολόγηση ἀποτελεῖ τὸ δωδέκατο θαῦμα τῆς συλλογῆς, τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται σὲ ἐπιδρομὴ ἸΑγαρηνῶν, ἡ ὁποία κατέστρεψε τὰ Εὐχάιτα τῷ τεσσαρεσκαίδεκάτῳ ἔτει τῆς θεοφυλάκτου καὶ φιλοχρίστου βασιλείας Κωνσταντίνου, τῆς μεταξὺ ἸΑωμαίων καὶ Σαρακηνῶν πραιωθείσης εἰρήνης, ἐν ἀρχῇ τῆς ἑβδόμης ἰνδικτιῶνος (DELEHAYE, *Les légendes*, 196 στ. 17-21). Γιὰ τὴν προβληματικὴ αὐτὴ χρονολόγηση, βλ. σύνοψη τῶν ἀπόψεων ἀπὸ τὸν W. BRANDES, *Byzantine Cities in the Seventh and Eighth Centuries-Different Sources, different Histories?*, σὲ G.-P. BROGILO, B. WARD PERKINS (ἐκδ.), *The Idea and Ideal of the Town Between Late Antiquity and the Early Middle Ages*, Λέιντεν-Βοστώνη-Κολωνία 1999, 48-49.

63. ΣΙΓΑΛΑΣ, *Διασκευή*, σ. 316 στ. 15-16.

64. MORAVCSIK, *Byzantinoturcica* 2, 55.

κων στὸ ὄρος Λάτρος στὴ δυτικὴ Μικρὰ Ἀσία ἀναφέρεται στὴν *περσικὴν δεξιὰν καὶ τὴν τῶν Τούρκων ὠμότητα, ἢ τὴν ἐφάν πᾶσαν ἐξηφάνισε καὶ χαλεπῶς ἐδήλωσε. Τὸ ἄνομον ἔθνος τὸ διολέσαν πόλεις καὶ χώρας*⁶⁵. Ἡ διατύπωση αὐτὴ παρουσιάζει ὁμοιότητες μὲ τὴν περιγραφή τοῦ Μαυρόποδος γιὰ τὶς ἐπιδρομὲς τῶν Τούρκων στὰ Εὐχαΐτα. Μετὰ τὴ μάχη τοῦ Ματζικέρτ οἱ Τούρκοι κατέκλυσαν τὴ Μικρὰ Ἀσία φθάνοντας μέχρι τὴ Χρυσούπολη, ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη⁶⁶. Τὸ 12ο αἰῶνα, καὶ συγκεκριμένα τὸ 1124, οἱ ἐπιδρομὲς τῶν Δανισμενιδῶν ἔφθασαν μέχρι τὴν Ποντοπράκλεια⁶⁷, ὅπου καὶ τοποθετεῖται γεωγραφικὰ ἡ τέταρτη παραλλαγή. Οἱ Ἰσραηλίτες τῆς τέταρτης παραλλαγῆς ἦταν Τούρκοι. Τὸ ἐπεισόδιο μπορεῖ νὰ χρονολογηθεῖ στὰ τέλη τοῦ 11ου μὲ πρῶτες δεκαετίες τοῦ 12ου αἰῶνα. Ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἀντικατάσταση τῶν Εὐχαΐτων ἀπὸ τὴν Ποντοπράκλεια ὡς γεωγραφικοῦ σημείου ἐξέλιξης τῆς ἱστορίας, αὐτὴ ἐξηγεῖται ἀπὸ τὴ σύγκυση ποὺ κάνει ὁ διασκευαστὴς ἀνάμεσα στὸν ἅγιο Θεόδωρο τὸν Τήρωνα καὶ τὸν ὁμώνυμό του τὸ Στραπλάτ. Ἡ Ἡράκλεια τοῦ Πόντου ἀναφέρεται σὲ κάποια ἀγιολογικὰ κείμενα ὡς ἡ πατρίδα ἢ ὁ τόπος μαρτυρίου τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στραπλάτ⁶⁸. Τὸ 1389 περιηγητὴς ἀναφέρει τὴν ὑπαρξὴ ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στραπλάτ στὴν Ποντοπράκλεια⁶⁹. Ὁ συγγραφέας τῆς τέταρτης παραλλαγῆς γνώριζε αὐτὴν τὴν παράδοση, γνώριζε ὅμως ἐπίσης ὅτι τὰ Εὐχαΐτα ἦταν τὸ μεγάλο κέντρο λατρείας τοῦ ἁγίου Θεοδώρου Τήρωνος. Δὲν ἀποκλείεται ἐπίσης νὰ μὴν ἦταν ἀπόλυτα ἐνήμερος γιὰ τὴ διάκριση τοῦ Τήρωνος ἀπὸ τὸ Στραπλάτ. Οἱ παρατηρήσεις αὐτὲς ἐξηγοῦν πῶς ὀδνηθήθηκε στὴ σύγκυση ὅτι ἡ Ἡράκλεια τοῦ Πόντου ἦταν μέρος τῆς «χώρας τῶν Εὐχαΐτων».

Τὰ πρῶτο ἀπὸ τὰ δύο κείμενα ποὺ παρουσίασα εἶναι ἐνδεικτικὸ τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος στὴ βυζαντινὴ ἐπαρχία, ἐνῶ καὶ τὰ δύο εἰκονογραφοῦν ἀνάγλυφα τὶς δύο ὄψεις τῆς ἐπαφῆς μεταξὺ τῶν μικρασιατικῶν πληθυσμῶν καὶ τῶν Τούρκων τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 11ου καὶ τὸ 12ο αἰῶνα. Παράλληλα μὲ τὴν ἀδιαμφισβήτητη πραγματικότητα τῶν φονικῶν ἐπιδρομῶν καὶ καταστροφικῶν λεηλασιῶν, ἡ

65. MM VI, 61.

66. CAHEN, *La pénétration*, 42-44.

67. K. BELKE, *Paphlagonien und Honorias*, Βιέννη 1996 [TIB. 9], 209 πρβλ. VRYONIS, *The Decline*, 161.

68. DELEHAYE, *Lés légendes*, σ. 156 στ. 7-13, σ. 169 στ. 8-9.

69. BELKE, *Paphlagonien und Honorias*, 212.

όποια μᾶς εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὶς πηγὲς τῆς ἐποχῆς, καὶ ἡ ὁποία ἀναδύεται ἀπὸ τὴν τέταρτη παραλλαγὴ, ὑπάρχει καὶ αὐτὴ τῆς εἰρηνικῆς ἐπαφῆς τῶν μικρασιατικῶν πληθυσμῶν μὲ τοὺς Τούρκους. Οἱ δύο διασκευὲς παρουσιάζουν ἐπίσης ἐνδιαφέρον, διότι δείχνουν πῶς ἓνα κείμενο ποὺ συνετέθη τὸν 5ο αἰῶνα σὲ τελείως διαφορετικὸ περιβάλλον καὶ γιὰ ἄλλο σκοπὸ ἔμεινε ζωντανὸ ἀνὰ τοὺς αἰῶνες λαμβάνοντας διάφορες μορφὲς καὶ προσαρμοζόμενο στὶς ἀνάγκες ἑνὸς ἄλλου χώρου καὶ μιᾶς ἄλλης ἐποχῆς.

Ἐγκώμιο Χρυσίππου

Πρώτη παραλλαγή

ἄνθρωπος πολλῆ κεκρημένος πίστει περὶ τὸν μάρτυρα καὶ κηδεμόνα... υἱὸς ὑπῆρχε τούτῳ καὶ ὄνος, ὁ μὲν υἱὸς ἔτι μειράκιον, ὁ δὲ ὄνος ταῖς χρεαῖαις αὐτοῦ ὑπηρετῶν. Τοῦτόν τις ἐξαιεῖ τὸν ὄνον, ὡς εἰς βραχεῖαν ὁδοιορίαν μισθώσασθαι καὶ πείσας δὴ τοῦτον πείθει συμπέμψαι μετὰ τοῦ ὄνου καὶ τὸν υἱόν, διὰ ταχέων ἐπανελθεῖν σὺν ἀμφοτέροις ἐπαγγελιάμενος... διήρχετο μὲν ἐξ ἔθνους εἰς ἔθνος... ὡς δὲ προϊὼν ἦλθε καὶ εἰς τὸ γένος τοῦ Ἰσμαῆλ... καὶ τοῖς Ἰσμαηλίταις εὐθὺς ἀποδιδόμενος τὸ μειράκιον, αὐτὸς ἐπὶ γῆς ἄλλης μεθίστατο... τὸ μειράκιον ὁ κτισάμενος μετὰ τῶν ἑαυτοῦ ποιμένων ἀνέμιξεν καὶ σὺν ἐκείνοις ἀπήει νέμειν κατὰ τὴν ἔρημον.. Ἐπιστὰς τοίνυν ὁ μάρτυς αὐτῷ χωρισθέντι τῶν μετ'αὐτοῦ ποιμένων, ὡς στρατιώτης ἵππων δυάδα συνεπαγόμενος... προέτρεπε τὴν ἐπάνοδον σὺν αὐτῷ πρὸς τοὺς οἰκείους ποιήσασθαι παραχωρῶν ἅμα καὶ τὸν ἵππον τὸν ἕτερον...πρὸς τὸν τοῦ μειρακίου παρῆσαν οἶκον ἵππεύοντες

ἄνθρωπος τις πίστιν πολλὴν ἔχων εἰς τὸν μάρτυρα Θεόδωρον... εἶχε τέκνον μειράκιον, ἐκέκτητο δὲ καὶ ὄνον πρὸς ὑπηρεσίαν τοῦ οἴκου αὐτοῦ. Ἦλθεν οὖν τις αἰτούμενος αὐτὸν ἐπὶ μισθῷ δοθῆναι αὐτῷ τὴν ὄνον, ἀπήγει δὲ καὶ τὸ παιδάριον μετ'αὐτοῦ ὡς εἰς μικρὰν τινα ὁδοιορίαν, ὑποσχόμενος διὰ τάχους σὺν ἀμφοτέροις ἐπανελθεῖν... ἤρχετο μὲν ἀπὸ ἔθνους εἰς ἔθνος, ἕως ἔφθασεν εἰς τὸ γένος τῶν Ἰσμαηλιτῶν, κάκει διαπράσας τὸ μειράκιον, οὗτος ἐπὶ γῆς ἄλλης μεθίσταται... ὁ δὲ ἀγοράσας τὸ παιδίον μετὰ τῶν ποιμένων αὐτοῦ ἔμιξεν, καὶ σὺν ἐκείνοις ἤρξατο βόσκειν ἐπὶ τὴν ἔρημον Συνέβη οὖν τὸν παῖδα χωρισθῆναι ἐκ τῶν μετ'αὐτοῦ... καὶ ἐπιστὰς αὐτῷ ὁ μάρτυς, φαίνεται αὐτοῦ ὡς στρατιώτης ἵππους δύο ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ... εἰς τὸν τοῦ παιδὸς οἶκον ἔφθασαν.

Τρίτη παραλλαγή

Τέταρτη παραλλαγή

Πραγματευτής τις ἦν τὸν Θεὸν μὴ φοβού- ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Εὐχαϊτῶν ἐπαρκία τις ὑπάρ-
 μενος· καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπός τις προσῆλθεν ἐν χει λεγομένη Ποντοπράκλεια. Κάκεισε πολ-
 τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Θεοδώρου λάκας τὸ γένος τῶν Ἰσμαλιτῶν περιέτρεχον
 ἔκων καὶ ὑποζύγιον, ὃ δὲ πραγματευτής καὶ πολλὸν λαὸν τῶν χριστιανῶν ἐκούρσευον.
 προσῆλθεν αὐτῷ λέγων· ἀδελφέ, δός μοι τὸ Ἐκ τοῦ συμβεβηκότος ἠχμαλώτευσαν καὶ
 ὑποζυγίόν σου ἵνα ἀγοράσω αὐτό, εἰδεμὴ ποι- μετ' αὐτῶν υἱὸν μονογενῆ κήρας τινός. Ἐπεὶ
 ἴσωμεν ὁμοῦ τοὺς γόμους ἅμα τῷ σῶ καὶ τὸν οὖν ἡ κήρα ἔκλαιε ἐλεεινῶς καὶ ἀπαραμύθη-
 ἔμόν. Καὶ εἶ τι δόξη ἡμῖν ὁ Θεός, ἔστω ἐξ τα καὶ ἕτερον υἱὸν οὐκ εἶχε παραμυθήσασθαι
 ἰσόπτιος. Ὁ δὲ οὐκ ἐβούλετο τοῦτο ποιῆσαι. τὸν πόνον αὐτῆς, ἐπορεύετο καθ' ἐκάστην
 Αὐτῶν δὲ φιλονικούντων, λέγει ὁ ἄνθρωπος ἡμέραν εἰς τὸν ναὸν τοῦ μεγαλομάρτυρος
 ἐκεῖνος τῷ πραγματευτῇ· ἀδελφέ, θέλεις ποιῆ- Θεοδώρου ἱκετεύουσα αὐτὸν... τῇ νυκτὶ ἦ
 σωμεν ὁμοῦ τοὺς γόμους; λάβε καὶ τὸ παιδίον ἐπετελεῖτο ἡ μνήμη τοῦ μάρτυρος... εὐρέθη
 μου μετὰ σοῦ, ὅπως διδάξης αὐτό, καὶ ἐν τῷ τοῦ γυναίου ὁ υἱὸς ἐν μέσῳ τῆς ἐκκλησίας
 ἐπανελθεῖν σε, ἀποδώσω σοι τὸν μισθόν φερόμενος ὑπὸ τοῦ ἁγίου καὶ ὀχούμενος ἐν
 σου... καὶ ποιησάντων ἅμα τοὺς γόμους, ἵππῳ λευκῷ
 εἰσήγαγεν αὐτὸν μετὰ τοῦ παιδίου εἰς τὸν
 ἅγιον Θεόδωρον ἔνδον τοῦ ναοῦ καὶ λέγει τῷ
 πραγματευτῇ· «λάβε καὶ τὸ παιδίον μου ὡς ἐκ
 χειρὸς τοῦ ἁγίου Θεοδώρου»... καὶ παραλαβὼν
 ὁ ἄθλιος τὸ παιδίον... καὶ ὀδεύσας ἡμέρας
 τεσσαράκοντα συνήντησεν ἐν τῇ ὁδῷ Πέρσας
 καὶ λέγει αὐτοῖς· ἀγοράσατε τὸ παιδίον μου
 τοῦτο... καὶ δότε μοι δεκαπέντε νομίσματα καὶ
 λάβετε αὐτόν...» καὶ ἔλαβον τὸ παιδίον οἱ
 Πέρσαι καὶ ἐπορεύοντο τὴν ὁδὸν αὐτῶν. ὁ δὲ
 εἷς ἐξ αὐτῶν ὁ ὠνήσας αὐτὸν ἀπέστειλεν
 αὐτὸν εἰς τὸ ποιμνιον αὐτοῦ μετὰ τοὺς δού-
 λους αὐτοῦ... ὁ δὲ μάρτυς τοῦ Χριστοῦ Θεό-
 δωρος ἀπῆλθεν εἰς τὸ ποιμνιον ὅπου ἦν τὸ
 παιδίον... καὶ λέγει αὐτῷ· «πόθεν εἶ σὺ παι-
 δίον»; λέγει αὐτῷ· «κύριέ μου, ξένος εἰμί,
 πεπραμένος ἐκ χώρας Εὐχαϊτῶν...»... τότε
 δώσας (ὁ ἅγιος Θεόδωρος) αὐτῷ ὕπνον ἤρεν
 τὸν νοῦν τοῦ παιδίου καὶ ἐπάρας αὐτὸν, ἀπή-
 γαγεν εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ.

Maria GEROLYMATOU, Turcs en Asie Mineure. Commentaire sur le remaniement d'un miracle de saint Théodore

Chrysippos de Jérusalem est l'auteur du plus ancien recueil de miracles de saint Théodore (Ve siècle). Dans cet article est traité le premier de ces miracles qui connut quatre remaniements. Le troisième et le quatrième remaniement présentent un intérêt particulier, puisqu'ils adaptent le contenu du miracle de Chrysippos au contexte politico-économique de l'Asie Mineure à l'époque de l'apparition des Turcs au XIe siècle. Ils font l'écho de l'immigration turcomane en Asie Mineure, des contacts développés avec la population indigène ainsi que des incursions turcomanes dans la région pontique.